

9. Сміт Е. Національна ідентичність /Пер. з англ. К., 1994. 170 с.
10. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні. К.: ІПіЕНД, 2002. 272 с.
11. Римаренко С.Ю. Самовизначення особи, нації, держави (Етнополітологічний аналіз). К.: Юридична книга, 1999. 543 с.
12. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. К.: Ніка-Центр, 2006. 320 с.
13. Націоналізм. Антологія. К.: Смолоскип, 2000. 872 с.
14. Сторі Д. Теорія культури та масова культура. К.: Акта, 2005. 360 с.
15. Ейкельман Д. Близький Схід та Центральна Азія: антропологічний підхід. К.: Стилос, 2005. 374 с.
16. Исламская идентичность в Украине. К.: Стилос, 2006. 200 с.
17. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі. К.: ІПіЕНД, 2017. 448 с.
18. Казакевич О.М. Українська мова, нація та ідентичність у міжімперському просторі. (друга половина ХІХ – початок ХХ століття). Київ – Вінниця, 2018. 406 с.
19. Калакура Я.С., Рафальський О.О., Юрій М.Ф. Українська культура: цивілізаційний вимір. К.: ІПіЕНД, 2015. 496 с.
20. Калакура Я.С., Рафальський О.О., Юрій М.Ф. Ментальний вимір української цивілізації. К.: ІПіЕНД, 2017. 560 с.
21. Рафальський О.О., Калакура Я.С., Коцур В.П., Юрій М.Ф. Антропологічний код української культури і цивілізації. Книга 1. К.: ІПіЕНД, 2020. 430 с.
22. Рафальський О.О., Калакура Я.С., Коцур В.П., Юрій М.Ф. Антропологічний код української культури і цивілізації. Книга 2. К.: ІПіЕНД, 2020. 536 с.
23. Семергей Н.В. Українське національне культурне відродження другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття: дискурс новітньої історіографії. Монографія. Полтава.: ТОВ АСМІ, 2020. 440 с.

УДК 159.923.2(=161.2)

СУЧАСНІ ФОРМИ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ: ТРАНСФОРМАЦІЇ, ЧИННИКИ ВПЛИВУ

**Галина Бондаренко
(м. Київ)**

У статті розглядаються трансформації, що відбулись в сучасних ідентифікаційних практиках населення України внаслідок Революції гідності та військових подій на сході України. Аналізуються чинники впливу на процеси національного самоусвідомлення населення, співвідношення загальнонаціональної та регіональної форм ідентичності в різних регіонах країни.

Ключові слова: ідентичність, трансформації, чинники впливу.

Питання національної ідентичності в Україні входять до кола питань її державної безпеки, визначаючи вектори зовнішньої та внутрішньої політики країни. Геополітичні та соціокультурні зміни, що

сталися в українському суспільстві внаслідок Революції гідності та військових подій на Сході України, суттєво вплинули на ідентифікаційні практики населення, спричинивши ряд змін. З'явилося ряд публікацій у яких аналізуються ці процеси. Це зокрема роботи М. Степико [5], С. Грабовського, І. Лосєва[1], С. Онуфрив [4], В. Ткаченка. Питанням регіональної ідентичності присвячені роботи Л. Нагорної, Н. Черниш, О. Маланчук, Я. Котенко.

Результати етносоціологічного моніторингу, що проводився нами з питань самоідентифікації в Україні, починаючи з 2004 р., засвідчують зміну ідентифікаційних виборів населення в залежності від соціальних, політичних умов, впливу засобів масової інформації. До 2013 р. відбулось зниження відсотка громадян, у тому числі і серед молоді, що ідентифікували себе як «громадяни світу». При можливості вибору декількох варіантів ідентичності збільшилась частка тих, хто віддавав перевагу регіональній приналежності або усвідомлював себе як «європеець». Суттєво збільшились приклади конфесійної ідентифікації. В Україні традиційно високим був і залишається відсоток «радянських людей», в основному серед представників старшого покоління. З нових типів ідентифікації вживаним стало самовизначення «просто людина». Саме приналежність до певної спільноти створює в індивіда почуття захищеності, власної значимості. Зникнення окремих спільнот і пов'язаних з ними ідентичностей завжди болісне для їх носіїв (наприклад, для мешканців затоплених сіл, зони, що постраждала внаслідок аварії на ЧАЕС).

Події на Майдані і згодом початок Росією військових дій на Сході України поляризували суспільство, зробивши більш чіткими критерії поділу на «своїх» і «чужих». Збереження цілісності державної території та непорушності державних кордонів, що раніше сприймалися як даність і не входили до сфери компетентності окремого індивіда, зараз стали залученими до приватного простору, особливо в порубіжних з Росією регіонах. Війна змінила ставлення до мовного вибору та конфесійної орієнтації населення. Російська мова стала мовою агресора, що спонукало багатьох російськомовних українців перейти на українську мову спілкування, вийти з православних громад Московського патріархату. Численні свідчення про це з'явилися у ЗМІ, соціальних мережах. Дослідження інтернет-форумів переселенських спільнот (внутрішньо-переміщених осіб з тимчасово окупованих територій) фіксує тенденцію до переїзду в західні області, підтвердження власної української ідентичності через наповнення приватного простору артефактами української культури, що є своєрідною компенсацією психологічної травми, заподіяної «руським міром».

За результатами досліджень центру Разумкова у 2016 р. «як і у 2014р. найчастіше респонденти вважають себе саме громадянами України (58%), на другому місці – локальна ідентифікація (як жителя села, району чи міста) (22%), на третьому – регіональна (11%). Ідентифікація себе як громадян України меншою мірою притаманна жителям Східного регіону (52%) та Донбасу (45%), хоча і в цих регіонах вона є переважаючою. Сумарна частка тих, хто ідентифікує себе, насамперед, з регіоном чи поселенням, у цих двох регіонах є вищою (на Донбасі – 39%, на Сході – 38%), ніж в інших регіонах (30-31%)» [2]. За результатами досліджень цього ж Центру та центру «Социс» у 2017 р. 90,6% опитаних громадян ідентифікують себе українцями.

Дослідження маркерів сучасної української ідентичності (національної, етнокультурної) дозволяє простежити зміну ієрархії факторів, що впливають на їх формування. Саме завдяки політичному підґрунтю свого часу виокремилась донбаська або донецька ідентичність. Радянський образ зразкового пролетарського краю, який «порожняк не гонить» трансформувався в образ кузні проросійськи зорієнтованих керівних кадрів країни. На думку Сергія Грабовського «Неспроможність Києва до реінтеграції Донбасу призвела до зворотного феномену: спроби донецького істеблішменту «інтегрувати» до нього всю Україну». Кияни добре пам'ятають написи «Все будет Донбасс» у міському просторі за часів Януковича, що зараз змінився гаслом «Все буде Україна!». Опитування у 2016 р. мешканців прифронтової зони у Донецькій та Луганській областях фіксує зміну тут місцевої ідентичності з донбаської на слобожанську або приазовську. За свідченням І. Семиволоса « Після окупації Донецька – центру тяжіння грошей, можливостей та впливу на Донбасі – ситуація змінилася. Значна кількість людей проукраїнських поглядів змушені були виїхати з окупованих територій і автоматично розпочалося переосмислення цього регіону. Ми побачили, що майже половина Луганської області – північ області до Сіверського Дінця, і північ Донецької області почали переосмислювати себе в термінах Слобожанщини. Слобожанщина стала для цих територій привабливою ідентичністю з цілком об'єктивних причин. Втрата Донецька перетворила Харків на ключовий центр, куди були спрямовані основні потоки переселенців (особливо в 2014-2015 рр.)» [6].

В умовах західного пограниччя в процесах трансформації регіональної ідентичності так само помітний вплив геополітичних чинників. У цьому плані найбільш заангажованим політично є русинський рух в Закарпатті. Його прибічники стверджують про те, що русини окрема нація, хоч за історичними даними це один з етнонімів українського народу, яким українці називали себе повсюди ще у

19 столітті. Тенденція ідентифікувати себе представниками окремого етносу, а не етнографічної групи українського народу, простежується і серед деяких лемківських організацій, особливо на українсько-польському пограниччі. Варто зазначити, що сепаратистські настрої в цьому середовищі так само як і на сході країни підтримуються ресурсами країни агресора.

Окремі місцеві форми побутування української ідентичності лише зараз набувають свого офіційного оформлення перш за все через декларування намірів підтримувати та розвивати цю ідентичність у засобах масової інформації. Значною мірою цьому сприяє і реформа з децентралізації, одним з наслідків якої має стати зростання значення місцевого культурного спадку. Вийшли посібники присвячені ролі локальної ідентичності у житті об'єднаних територіальних громад [3]. Мас-медіа, особливо інтернет, за останні 5 років стали одним з найвагоміших чинників впливу на ці процеси. Деякі регіональні об'єднання починали своє існування з виникнення віртуальних спільнот (наприклад, громадське об'єднання «Сіверяни», лідери якого пропагують сіверянську ідентичність і проводять акції зі збереження місцевих традицій, говірки Сіверщини). У центральній та регіональній пресі Харківщини, Сумщини активно пропагується слобожанська ідентичність. Нещодавно в інтернеті з'явилися заклики активізувати рух за об'єднання поліщуків, волинян, полтавчан. Прикметним показником розвитку крайової самосвідомості громадян стало виникнення земляцтв – громадських об'єднань вихідців з певної території у великих містах. Земляцький рух допомагає збереженню регіональних звичаїв, традицій.

Надзвичайно важливими в контексті збереження національної ідентичності в Україні все ще залишається повернення історичної пам'яті народу, очищення її від колоніальних імперативів. У цьому плані хотілося б звернути увагу на музеї, особливо регіональні. Цьогорічна експедиція Лохвиччиною підтверджує той факт, що ключовим моментом в експозиції більшості з них залишаються матеріали присвячені Другій світовій війні (частіше в редакції Велика вітчизняна війна), окремі шкільні музеї містять стенди присвячені Леніну. У зв'язку із зростанням ролі символічного у сучасному – культурно-інформаційному просторі України, була зроблена спроба простежити його вплив на формування загальнонаціональної, регіональної форм ідентичності. Зокрема досліджувались ландшафтно-архітектурні споруди, пам'ятники, пам'ятні знаки, що з'явилися в Україні за доби незалежності. Найбільш численну їх групу складають пам'ятники жертвам голодомору, воїнам афганцям, жертвам Чорнобильської катастрофи, пам'ятники козацьким отаманам, реальним чи легендарним засновникам міста, села. Тобто у сучасному архітектурному просторі

населених пунктів країни домінують символи трагічних подій, відсутні монументи чи знаки націєоб'єднувачого, життєстверджуючого характеру. Виняток складають хіба що деякі області Західної України – Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, У багатьох населених пунктах тут при дорогах споруджені каплиці, встановлені фігури святих чи хрести поряд з якими часто можна зустріти і державну символіку – зображення тризуба, національний прапор. Між тим за часів Майдану і у військових подіях державні символи так само стали привласненими як маркер особистої української ідентичності. Державна символіка з'явилась у хатньому декорі, на автомобілях, використовується в татуюваннях. Відомі історії про відтинання руки із зображенням тризуба полоненому воїну чи сцени паплюження національного прапора, фізичне знищення тих, хто мав національну символіку на окупованих територіях, сформували у суспільній свідомості образ її значимості для власної ідентичності, вияву громадянської позиції.

За час після Майдану також активізувався інтерес до культурно-історичної спадщини народу, героїчних сторінок історії, набувають поширення нові форми святкової культури та комеморативні практики патріотичного змісту. Зріс попит на національно маркований одяг, паради вишиванок проводяться у містах на Сході України, проходять фестивалі «З країни в країну», метою яких є ознайомлення населення звільнених від окупації територій з етнокультурною спадщиною народу, національним мистецтвом. Змінилося ставлення і до інших етнокультурних маркерів. Тільки цього року ЗМІ широко висвітлювали питання включення культури приготування борщу до Національного реєстру нематеріальної культурної спадщини з тим щоб надалі забезпечити цей гастрономічний маркер української культури від привласнення сусідами.

Революція гідності та пов'язані з нею події стабілізували українську національну ідентичність, ослабивши групу проросійських ідентичностей що претендували на загальнонаціональне значення. Разом з тим ці групи не зникли остаточно, а частково мімікрували під впливом обставин і продовжують залишатися важливим чинником дестабілізації в країні. В умовах гібридної війни, надважливою частиною якої є інформаційна війна, національно – патріотичні групи ідентичностей часто втягуються в конфлікти одна з одною, у тому числі і через теми, що стосуються символічної складової ідентифікаційних процесів. Соціологічні експертизи підтверджують наявність у модерному українському суспільстві прагнення до змін та національної єдності, які можливі і у тому числі через зміни, що відбулися в ідентифікаційних процесах.

Джерела та література:

1. Грабовський С., Лосев І. Українська ідентичність: проблеми та виклики» // День. – 2013. – 13 листоп. (№207)
2. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи. Центр Разумкова. <https://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf> с. 4
3. Котенко Я.В., Ткачук А.Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади. К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. – 56 с.
4. Онуфрив Соломія. Трансформація ідентичності українського суспільства під час революції гідності. // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2016. Випуск 41. С. 225–231. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/7392/7393>
5. Степико М. Виклики та загрози українській ідентичності в умовах російської агресії. // Стратегічна панорама, 2015, №1, с. 135-139 Електронний ресурс. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Strpa_2015_1_18
6. Українська миротворча школа. Із приходом української армії на Донбасі почалися зміни. Про нові ідентичності та способи мислення на Сході. 24 червня 2016 р. // <https://peace.in.ua/category/issues/crisisgroupsintergration/>

УДК 316.334

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ДОМІНАНТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛГІЧНИЙ ДИСКУРС

Алла Киридон
(м. Київ)

Проблема пам'яті (колективної, соціальної, культурної тощо) актуалізується в умовах складного й суперечливого процесу становлення національної ідентичності громадян України. Регіональна ідентичність займає особливе місце серед типів ідентичності і пов'язана з певними територіями, які визначають особливі форми життєвих практик, картини світу, символічні образи. Існує безпосередній взаємозв'язок між пам'яттю та ідентичністю (національною, регіональною, локальною). Пам'ять атрибує своєрідні маркери або орієнтири ідентифікації на загальнонаціональному, регіональному, етнокультурному та інших рівнях. Пам'яттєвий дискурс є одним із способів/засобів ідентифікації на регіональному рівні та у вираженні самобутності регіону в національному масштабі

Ключові слова: пам'ять, колективна пам'ять, соціальна пам'ять, культурна пам'ять, ідентичність, регіональна ідентичність, національна ідентичність, комеморації, політика пам'яті.

За умов неоднорідності суспільства, неоднозначності, суперечливості та незавершеності процесів націє- та державотворення, активізація досліджень колективної пам'яті у взаємозв'язку з проблемами